

KVÆGSYGEN PAA FYEN I DET 18DE AARHUNDREDE

Foredrag holdt ved Historisk Samfund's Aarsmøde i Odense den 10. Januar 1940

Af Philip Hansen

I store Kriges Fodspor følger gerne store Epidemier, som oftest baade hos Mennesker og Husdyr; det skete efter den sidste Verdenskrig, det skete i de sidste Aar af Napoleonskrigene, og det skete som aldrig før eller siden efter de Krige, der førtes i Europa i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede; efter disse hærgede Kvægpesten hele Europa; herop til os kom den paa et forholdsvis sent Tidspunkt, lidt før Midten af Aarhundredet. Hvorfra Kvægpesten er kommet, kan naturligvis ikke med Bestemthed siges, men meget tyder paa, at den er kommet inde fra Asien og Rusland, hvor Sygdommen den Dag i Dag mange Steder er stationær og derfor optræder betydelig mildere end hos os; derfra har Smitten bredt sig gennem Balkanlandene til det øvrige Europa.

Forinden vi gaar over til at betragte Sygdommens Udbredelse, vil det være paa sin Plads ganske kort at omtale, hvad det er for en Sygdom, vi har med at gøre.

Vi skal da først, saa paradoksalt det end lyder, begynde med at sige, hvad det ikke er; nemlig, at det ikke er Mund- og Klovsyge eller noget, der har med denne Sygdom at gøre, saaledes som det ofte er antaget. Sygdommen Kvægpest er en saare velkendt smitsom Sygdom, fremkaldt af et Giftstof (saakaldt ultravisibelt Virus). Sygdommen adskiller sig blandt andet fra Mund- og Klovsyge ved sin meget høje Dødelighedsprocent, der ved Kvægpest ligger omkring 95, medens Mund- og Klovsygens Dødelighedsprocent ligger paa ca. 1/2 pCt. for voksne Dyr og ca. 8 pCt. for ikke serumbehandlet Ungkvæg og Kalve. Sygdommen Kvægpest viser sig ved Flaad fra Øjne og Næse, meget høj Feber, blodig og stinkende Diarrhoe, hvorefter

Dyrene gerne dør i Løbet af 3 til 8 Dage. Ogsaa ved sin Maade at smitte paa adskiller Kvægpest sig fra Mund- og Klovsyge; Kvægpest smitter kun ved direkte Berøring fra Dyr til Dyr, eller f. Eks. ved Overslæbning gennem Personer, døde Dyrs Huder eller lignende; men Smitstoffet springer aldrig som Mund- og Klovsygens Smitstof over lange Afstande, hvilket nu, hvor vi ved dette, gør Sygdommen betydelig lettere at forebygge end f. Eks. Mund- og Klovsygen.

* * *

Ved Nytaarstid 1745 var Sygdommen udbredt i Nordtyskland, og i Maanederne Februar—Marts viste Kvægpesten sig i Holsten og Slesvig. Regjeringen gjorde, hvad der stod i dens Magt for at hindre Sygdommen i at brede sig; den 29. Marts blev der udstedt en Forordning, der forbød Indførsel af dyriske Produkter (Huder, Kød, Talg m. m.) fra Hertugdømmerne til Kongeriget. Det blev ogsaa forbudt at overføre levende Dyr, dog med den Lempelse, at disse kunde indføres, naar der forelaa Sundhedspas fra Politimyndighederne lydende paa, at Dyrene kom fra ikke inficerede Egne; dette skulde senere vise sig at blive skæbnesvangert. Saadanne Dyr med Sundhedspas kunde kun indføres her til Fyen over Byerne Assens og Middelfart, hvor Passene skulde visiteres; endvidere var der etableret en meget omfattende Strandvagt langs de fynske Kyster for at hindre Omgaaelse af Bestemmelserne.

Det gik da ogsaa godt, indtil Forvalter Bachmann paa *Brahetrolleborg* d. 10. Maj 1745 meddelte Stiftsbefalingsmanden i Odense, Grev Rantzau, at der i Løbet af den sidste Uge paa Brahetrolleborg var død 42 Dyr i en Afdeling paa 148. Sygdommen var antagelig kommet til Gaarden med nogle indkøbte holstenske Stude.

Stiftamtmanden stod nu over for den „fordærlige Fæ-syge“, som han skrev. Han var vanskeligt stillet, nogen Instruks at rette sig efter havde han ikke, og nogen Sagkyndig at henvende sig til havde han heller ikke, det var jo en Menneskealder før de første Dyr læger uddannedes her i Landet. Han henvendte sig da, hvor han mente,

Hjælpen var nærmest at faa, nemlig til Fyens Stiftsfysikus, Dr. med. *Carl Musæus*, der fik Ordre til at begive sig til Brahetrolleborg.

Musæus var Ungarer; han havde studeret Medicin ved Universiteterne i Wien, Jena og Halle og havde taget Doktorgraden ved Københavns Universitet, men havde næppe nogensinde været præsenteret for en syg Ko, før han bogstavelig talt stod lige midt i Ødelæggelsens Vederstyggelighed. Som Hjælpere medtog Musæus Byens to Kirurger, Regimentsfeltkærer Schmaltz og Feltkærer Walter Kaut.

Næste Dag modtog Amtmanden pr. Stafet en saare lang, med latinske Udtryk vespækket og i den Grad intetsigende Obduktionsberetning, at man uvilkaarlig mindes Fader Holbergs Skrift om Kvægpesten, hvor han siger: „Aldrig haver Physici taget mere Fejl udi deres Gisninger og Medici udi deres Recepter end ved denne Sygdom.“ — Naa, bagefter kan vi jo sagtens være kloge; men ud af den lange Obduktionsberetning kom, at det eneste positive, Musæus havde fundet, var, hvad han kaldte for „tomme Horn“, hvad han dog ikke ansaa for den, som han skriver, „veritable causa morbi et mortis“ (egentlige Sygdoms- og Dødsaarsag). Sygdommen rasede nu videre paa Brahetrolleborg, og der døde ialt 215 Stk. Kvæg, hvad vel nærmest har været Rub og Stub.

Det gik godt i et Par Uger, uden at Sygdommen yderligere bredte sig, og den 22. Maj kunde Stiftsbefalingsmanden indberette: „Hvad Kvægpesten anbelanger, Gud være lovet ei noget Nyt“ . . . , men den 30. Maj viste Sygdommen sig paa *Nakkebølle* hos Kaptajn Cicignon, og i de følgende Dage bredte den sig til Herregaardene *Flintholm*, *Skjoldemose* og *Løjtved*.

Paa Bøndergodset viste Sygdommen sig først i *Salling Herred*, der jo laa nærmest for at blive smittet; herfra bredte Sygdommen sig da over *Nyborg Amt*, saaledes at i Juli, August, September døde i Vinding, Gudme, Sunds og Salling Herreder 5252 Stk. Kvæg, deraf i Gudme Herred dog kun de 60 Stk., men nu tog Sygdommen ogsaa særlig haardt fat dér, og i de næste 3 Maaneder, altsaa fra 1. Oktober til Aarets Udgang, døde i dette Herred 2266. I det hele taget

bredte Sygdommen sig særlig over hele Fyen i Efteraaret, hvilket vel i nogen Grad hang sammen med „Ævrets Opgivelse“ (se Kurven Side 385). I alt døde i Nyborg Amt 22,794 Stk. Kvæg, og først den 22. Februar 1747 kunde Amtmand *Adeler* indberette til Kancelliet: „Siden min sidste Relation er intet Qvæg bortdød af den grasserende Fæe-Syge udi de mig anbetroede Amter, — undtagen 2de Kiør udi Sønderbroby, som creperede for en tre Uger siden, men Gud være lovet! siden bleven derved“.

Hvad angaar Sygdommens Udbredelse i de enkelte Sogne skal henvises til Skemaerne, der antagelig giver et bedre Overblik end en i Teksten længere Opremsning af Stednavne og Data vilde give.

Det næste fynske Amt, hvor Kvægpesten viste sig, var *Assens—Hindsgavl Amter*; her indberettede Amtmand *H. Simonsen* den 14. September 1745, at skønt han havde gjort, hvad der stod i hans Magt, for at holde Sygdommen borte, havde den nu vist sig paa 2 Steder i Amtet, nemlig paa Kustrup Mølle i Vejlbj Sogn, hvor der straks var død 6 Køer, og i Aalsbo By i Rørup Sogn. Herfra bredte Sygdommen sig i Efteraarets Løb over det meste af *Vends Herred*, og inden Aarets Udgang var der i dette Herred død 3097 Stk. Kvæg; dermed havde Sygdommen ogsaa kulmineret i *Vends Herred*, og i første Kvartal af 1746 døde „kun“ 1125. I Sommerens Løb ebbede Sygdommen ud for at blusse svagt op i Begyndelsen af 1747 (se Kurven Side 385), hvilket ligesom flere andre Steder paa Fyen hidrørte fra nyindkøbt Kvæg.

Den sidste Herregaard, Kvægpesten kom til i *Vends Herred*, var Amtmand *Simonsens* egen Gaard *Erholm*; rundt omkring baade paa Herregaarde og hos Bønder havde Sygdommen huseret, og Folk saa næsten noget overnaturligt i, at Amtmanden selv gik fri. Karakteristisk for Tidens Syn paa Tingene er da ogsaa Maaden, hvorpaa Sygdommen kom til *Erholm*, enten det nu er Virkelighed eller det er Fantasien, der er løbet af med den gode Amtmand og hans Folk. Vi vil lade Amtmanden selv fortælle i et Brev til sin Kollega i Odense den 16. Januar 1746:

Da Deres høygrevelige Excellences Qvæg endnu saavidt mig er bekendt, skal være frie for den høyst skadelige Sygdom, saa forsikrer det glæder mig meget, og ønsker at Gud fremdeles vil spare det sund og fridsk.

Det behagede den gode Gud at lade mig beholde alt Qvæget paa Erholm til afvigte Aars Udgang fridsk og sund. Men onde Mennisker misundte mig den Lykke, og desaarsag giort sig stor Umage for at tilbringe mit Qvæg Sygdommen, ved det at Natten for Nye Aarsdag er bleven bragt en stor quantité Blod :/: formodentlig af sygt Qvæg :/: udi Vandedammen, hvor samtl. Creatureerne bliver vandet. Eendeel af Blodet var kast i Vandet paa det Stæd, hvor Qvæget daglig drack, noget deraf omkring paa Isen, og tilsidst paa et andet Stæd Resten, der kand have været udi Spand eller Ballie, hvoraf meget var sammenløbet; dette befandtes Nye Aarsdag om Morgenen, men ikke forinden et Par Drifter af Qvæget hafde drukket af Vandet. Hvorpaa og Sygdommen desverre begyndte 1 à 2 Dage derefter, og er nu allerede bortdød 32 Stk., og daglig videre udbreder sig.

Gud naadelig bevare Deres Excellence fra slige og andre ulykkelige Tilfælde, det ønsker jeg af Hiertet.

Samtidig skrev Amtmand Simonsen til Biskoppen over Fyens Stift, *C. Ramus*, og bad om, at Misdæderne maatte blive efterlyst fra Prædikestolene i Nabosognene. Biskoppen skrev da den 29. Januar 1746 til Præsterne i Vissenbjerg, Skydebjerg og Gelsted:

Hvad Hr. Etatz-Raad og Amtmand Simonsen har forlanget ang. Tillysning af Prædikestolen om een meget skammelig og ugudelig Gierning, som skal have tildraget sig ved hans Gaard Erholm, idet onde Mennesker skal have udkastet Blod af sygt Qvæg i Vandet for Etatz-R. Qvæg, for derved at paaføre dem den graserende Sygdom, hvilket og i Gierningen skal være skeedt, som D. V. vil se af indsluttede Copie af velbemeldte Hr. Etatz-R. Skrivelse til mig af d. 26. huj. Da som denne Gierning er høyst ugudelig, og strafværdig, og det var at ønske, at Gierningsmanden maatte blive aabenbaret, saa ville D. V. paa første Søn- eller Helligdag skee kan, oplæse Hr. Etatz-R. Brev af Prædikestolen, med Bøn til Gud og Formaning til Menigheden om at aabenbare Gierningsmanden, saafremt nogen derom er eller kunde blive vidende.

Om Gerningsmanden blev fundet, ved jeg ikke, maaske er det gaet, som det saa ofte gik med den Slags Sager i Datiden, Folkesnakken har maaske kastet Mistanke paa et Par uskyldige. Paa Sygdommen hjalp det i hvert Tilfælde ikke, og paa Erholm døde alt Kvæget.

Efter et Brev fra Amtmand Simonsen faldt der denne Vinter i Vissenbjerg et stort Antal smaa Orme ned fra Himmelen. Han turde

dog ikke med Sikkerhed sige, om det var den egentlige Aarsag til Sygdommen, men fandt det dog rigtigst at meddele sin Kollega i Odense det.

I det andet Herred under Assens-Hindsgavl Amt, *Baag Herred*, kom Sygdommen lidt senere. Den begyndte i December 1745 med nogle faa Dødsfald i Køng (8) og i Skydebjerg (30) Sogne, begge Steder Ejendomme under Ryttergodserne. Samtidig viste Sygdommen sig paa Herregaardene Billeshave og Søholm, men ved Aarets Udgang var der dog endnu kun død 283 Stk. Kvæg; men i den første Halvdel af 1746 bredte Sygdommen sig over hele Herredet, for atter at ebbe ud hen paa Efteraaret; da var der ogsaa død lidt over 4000 Dyr.

Som det vil ses af Tavlen over Baag Herred, viser den en ret kraftig Opblussen af Sygdommen i de første Maaneder af 1747; dette skyldes dels, at Sygdommen angreb nyindkøbt Kvæg, men det synes ogsaa som om nogle af Tallene hidrører fra for sent indkomne Indberetninger.

Ialt døde der i de to Herreder i Assens-Hindsgavl Amt 9441 Stk. Kvæg; den nærmere Udbredelse af Sygdommen i de enkelte Sogne skal der ikke kommes ind paa her, dette Forhold vil bedst kunne belyses af de til Afhandlingen knyttede Tavler; kun skal et enkelt Forhold gøres til Genstand for Omtale. Fra Wedellsborg Hovedgaard eller Bøndergods (d. e. især Sognene Husby, Ørslev og Føns) har jeg hverken i Rigsarkivet eller i Landsarkivet for Fyen fundet nogen Indberetning om, at Sygdommen har optraadt der, man maa da vist desværre regne med, at der foreligger en Fejl, det vilde jo være mærkeligt, om et enkelt Gods med Besiddelser i mindst tre Sogne midt i det hærgede Land var gaaet fri. Der foreligger Skrivelser fra Wedellsborg om Afspærringsforhold, nærmest vedrørende Kystvagnerne; men vi maa altsaa nøjcs med at konstatere, at Indberetningerne mangler eller i hvert Tilfælde ikke findes blandt de øvrige; antagelig har Sygdommen været der, hvad der vel skønsmæssigt vilde sætte Antallet af døde Dyr i Vejret med ca. godt 500 Stk.

Derefter vender vi os til de af de fyenske Amter, hvor Sygdommen sidst viste sig, *Odense og Rugaards Amter*. Her begyndte Kvægpesten i Aasum Herred i Rønninge Sogn i September 1745, hvor de Rønninge Gaardmænd indtil den 27. September havde mistet 91 Stk. Kvæg. Præsten Hr. Kullerups Besætning var en af de først angrebne, ligeledes Degnen, Peder Humble, der mistede sine 6 Dyr. Derefter bredte Sygdommen sig jævnt over hele Herredet og kulminerede i Januar Kvartal med 2396 Dødsfald.

I Naboherredet, Bjerge Herred, begyndte Pesten paa Lundsgaard og havde derefter den Formastelighed at angribe hans Velærværdighed Præsten Hr. Eilskovs Tyr i Rynkeby, et Sogn, hvor Sygdommen tog saa haardt fat, at der fra Midten af Oktober til Aarets Udgang døde 454 Dyr i dette Sogn.

Ofte synes Herredsfogedernes Indberetninger ikke at være ganske paalidelige, det kan saaledes med Bestemthed konstateres, at et enkelt Sted er medregnet det samme Tal 2 Gange; heller ikke behagede det Godsejerne altid at lade tilgaa Herredsfogederne Meddelelse (maaske Godsejerne heller ikke var forpligtet dertil, nogle Godsejere sendte i hvert Tilfælde Meddelelse direkte til Amtet). Ejendommelige, men ikke sjældne er Bemærkninger i Herredsfogedernes Indberetninger som følgende 2 fra Herredsfoged Hans Pedersen, Fløstrup, d. 27. November 1745: „Paa Selleberg Hovedgaard har jeg og spurt, at Sygen skal have ytret sig, men er mig endnu ikke tilmeldet, om noget eller hvor meget der skulle være tabt“ — eller d. 10. December s. A.: „Paa Hovedgaardene er mig intet nyt Tilfælde communiceret, dog har jeg spurt, at paa Selleberg desværre den største Part af Qvæget alt skal være bortdøet, og noget iligemaade i disse Tider paa Schousboe falden.“ Iøvrigt adskiller Sygdommens Forløb sig ikke væsentlig forskellig i Odense Amt fra de øvrige Amter. Særlig haardt ramt var Odense Herred, der hovedsagelig bestod af Ryttergoods (dette sendte ikke Indberetninger til Odense Amt, skønt det jo laa i dette, men til Amtmand Simonsen over Assens-Hindsgavl Amt, han var nemlig Overinspektør over Ryttergodserne paa Fyen). I dette Herred døde

5335 Stk. Kvæg, i et enkelt Sogn som Vissenbjerg 763, i Verninge Sogn 710 og i Sanderum Sogn 667.

I Odense og Rugaards Amter er langt den overvejende Del af Godsernes og deres Fæstebønders døde Kvæg opført paa Tabellerne i Tiden 1. Januar til 30. Juni 1746, en stor Del af disse Dyr er sikkert døde noget før, men Indberetningerne først indkommet i dette Tidsrum (se iøvrigt Tavlerne).

I Købstæderne var Kvægholdet i Midten af det 18. Aarhundrede af ret stor Betydning, mange Haandværkere holdt Kreaturer, i nogle Byer næsten enhver Borger. Endvidere boede der indenfor Bymuren Folk, der hovedsagelig ernærede sig som Avlsbrugere. Fra samtlige Købstæder paa Fyen og Langeland (Ærø hørte jo til Sønderjylland) undtagen Svendborg foreligger der Meddelelse om Kvægpestens Optræden. Købstæderne sorterede ikke under Amtmanden i det Amt, de laa i, men under Stiftsbefalingsmanden, Grev Rantzau, til hvem Indberetningerne om Kvægpesten da ogsaa sendtes.

Til Odense kom Kvægpesten paa „Fandens Fødselsdag“ d. 11. December 1745, og i første Uge døde der hos 5 Borgere 11 Køer, saa skred Sygdommen jævnt fremad, og Magistraten i Odense indberetter om Dødsfald blandt Kreaturerne i hver eneste Uge i hele det følgende Aar, lige indtil der i Fyens Hovedstad var død ialt 389 Stk. Kvæg.

I Odense blev antaget en særlig Mand, ikke Rakkeren, til at køre de døde Dyr ud til Begravelsespladsen.

I Assens var Hans Uldall Byfoged, han indberettede den 4. August 1745 til Grev Rantzau, at der samme Dag henimod Aften var død en Ko hos Borger Hans Knap. Koen blev aabnet, men ej fundet at være død af Kvægsygen, alle andre Kreaturer i Byen var Gud være lovet friske. Aaret naaede lykkeligt til Ende, men den 11. Februar 1746 indberettede Uldall, at Jeppe Skræder sidste Søndag havde mistet 2 Køer, han havde holdt dette hemmeligt; da Byfogeden eksaminerede ham, kom det frem, at han havde gravet Køerne ned under sit Tørvehus; der synes ikke at være sket Jeppe Skræder noget

ondt; og Sygdommen holdt sig da ogsaa borte fra Assens indtil Maj Maaned, da den tog ret kraftigt fat, saaledes at der i Tiden fra 7. Maj til 23. Juli ialt døde 88 Dyr i den lille Købstad.

Haardt ramt blev ogsaa *Nyborg*, hvor der døde 240 Stk. Kvæg; iøvrigt skal der angaaende Sygdommens Udbredelse til Købstæderne henvises til Skemaet S. 384.

Ialt døde paa Fyen under Kvægpesten i Aarene 1745—1747 56,471 Stk. Kvæg, et Tal som vel ikke kan siges at være ganske nøjagtigt, jeg skal i denne Forbindelse blot henvise til tidligere omtalte Unøjagtigheder i nogle af Herredsfogedernes Indberetninger, den mulige Mangel paa Indberetninger om, at Sygdommen skal have optraadt paa Wedellsborg Gods, Faktorer, der dog ikke kan ændre saa meget ved Totalsummen, at det Helhedsindtryk den giver os af Sygdommens Forfærdelighed rokkes. Totalsummen af døde Dyr ligger betydeligt over de tidligere opgivne Tal.

Da der næppe er Grund til at tro, at Mortaliteten ved Kvægpest den Gang var mindre end nu, ca. 95 pCt., kan Tallet af døde Kreaturer give os et lille Fingerpeg om Kreaturantallet paa denne Tid, noget vi ellers ikke har noget bestemt Kendskab til.

Af disse Tal vil man forstaa, hvilken Katastrophe det har været for en Landbefolkning, baade Herremand, Selvejer og Fæster, dette at miste saa godt som alt Kvæget; ja, det har vel været en Ødelæggelse, som næppe siden Svenskekrigens Dage er overgaaet Landsognene. Forstaaeligt er det da ogsaa, at man af og til i Kirkebøgerne træffer paa Bemærkninger om Sygdommen, her skal blot anføres en enkelt af Præsten Niels Henriksen Zeuthen, der i Skamby Kirkebog ved 1745 Aarets Udgang har noteret: „Udi dette Aar begynte først her i Landet den fordervelige Sygdom at grassere iblant Hornqvæget og begynte paa Brahetrolleborg og udbredte sig over hele Landet og vedvarede af og til her i Landet 3de Aar, og den grasserede over hele Danmark; men Norge blev forskaanet, hvorføre Gud være evig lovet og takket og befri Norge fremdeles fra denne og andre Landeplager.“

Uforstaaeligt er det derimod, at man saa godt som aldrig finder

Kvægpesten omtalt i de mange Sognehistorier, det skulde dog synes at være af lige saa stor Betydning som hvor mange Børn de enkelte Præster og Degne har haft.

Det Offentliges Foranstaltninger imod Kvægpesten.

Hvis vi nu vender os til de Foranstaltninger, der fra det Offentliges Side blev iværksat imod Sygdommen, saa er allerede omtalt de Forbud imod Indførsel fra Hertugdømmerne, der blev udstedt ved Sygdommens Begyndelse.

Da Sygdommen først havde vist sig paa Fyen, stævnedes Stiftsbefalingsmanden Grev Rantzau Øens 2 andre Amtmænd til Møde i Odense den 19. Maj 1745 for at drøfte, hvad man burde foretage sig. Det vedtoges at udsende et af Musæus udarbejdet „Advertissement“, der blandt andet gik ud paa: 1) Alle Dyrene skulde straks aarelades. 2) Alt Kvæg skulde sættes paa Marken. 3) Forskellige Medikamenter skulde anvendes (se senere). 4) „Saasnaart et Qvæg slet intet meere vil æde eller Iveret svinder merkelig hen og Melken reent forgaaer, saa er den høye Tiid at slage det for Panden og ingenlunde bie, indtil det dør af sig selv.“ Endvidere skulde Dyrene graves ned.

Byerne blev beordret til at sætte deres Kvæg paa Græs udenfor Byporten, kun Slagtekvæg maatte indføres og da kun med Magistraternes specielle Tilladelse; særlige Personer blev beskikket til at overvaage dette.

Frugten af dette Møde har maaske ogsaa været den paa Vestkysten af Fyen etablerede Strandvagt, noget der, omend i langt mindre Udstrækning, fandt Sted hele Øen rundt.

Strandvagterne, der skulde paase, at intet ulovligt indførtes, havde som Hovedposter i Assens Amt Løgismose, Frederiksgave, Brahesborg, Orelund i Sandager Sogn, Wedellsborg, Håndsgavl, Middelfart, Billeskov og Bogense. Assens er ikke opgivet, men sikkert har der jo været særlig Opsigt med det saa vigtige Overfartssted til Sønderjylland. I Begyndelsen synes Afspærringerne at være overholdt meget

nøje; f. Eks. fortalte Grev Wedell paa Wedellsborg i et Brev til Stiftsbefalingsmanden, at han den 8. Maj sendte sin Birkeskriver C. Skaldemose til Baagø ledsaget af 2 Mænd for at eksaminere Øens 22 Indbyggere om, hvorvidt de havde haft Samkvem med det Holstenske (d. v. s. Slesvig). En af Øens Baade havde været paa Aarø med Folk, der skulde besøge Slægtinge, en anden af Baadene havde nylig været i Haderslev. Det blev da betydet Indvaanerne, at dersom de skulde til Fyen, Brandsø eller andre tilladelige Steder, da skulde de først anmelden det for den paa Øen stationerede Rytter — „paa det, at ingen Mistanke eller Snak skulde foraarsages“.

Den 23. Maj 1745 indberettede den Officer, der havde Vagt i Middelfart, til sin Regimentschef, at Kvægpesten skal have vist sig i Aitrup (Agrup) i „det Holstenske“ (Byen ligger en god $\frac{1}{2}$ Mil fra Kolding); da nu nogle af Borgerne fra Middelfart havde været i Stenderup, Nabobyen til Aitrup, hvortil de havde Pas fra Borgermesteren i Middelfart, og ganske rigtig var forsynet med Pas fra Præsten i Stenderup, der lød paa, at der ingen Kreaturer var syge i hans Distrikt, forbød Officeren dem at komme i Land. Da det viste sig at være rigtigt, at Pesten var kommet til Aitrup, medførte dette, at al Passage imellem Middelfart og Stenderup blev forbudt, hvad der medførte stor „Lamentation“ hos de Middelfart Mænd, der stod i ret livligt Samkvem med dette Punkt paa den jyske Kyst. Senere hen paa Sommeren, da Rytteriet skulde møde til Mønstring, slappedes Vagterne noget, hvad der vel paa dette Tidspunkt var uden større Betydning, da Sygdommen jo alt var kommet til Øen. Vagten ved Købstæderne havde stadig sin Betydning, hvorfor Grev Rantzau ogsaa var meget utilfreds med, at den militære Vagt blev erstattet med Borgervagterne, og han skrev i Juli Maaned til Kancelliet: „ . . . for Købstæderne at sætte Borgervagt holder jeg i min allerunderdanigste uforgribelige Tanke for intet at være, alt som det er at give Udgang til Landet, da det er Borgerskabet, man skal frygte for, og Borgerskabet, der skal holde Vagt over sig selv.“

Nogen Tid efter, at Kvægpesten var kommet til Fyen, udstedtes

en kongelig Forordning af 9. Juli 1745, en Forordning, der kan siges at danne Grundlaget for Sygdommens Bekæmpelse i Landet, hvorfor den skal gengives i sin Helhed:

FORORDNING ANGAAENDE VIDERE ANSTALTER IMOD DEN SIG I
SÆDLAND OG FYENS STIFT YTTRENDE QVÆG-SYGDOM

Vi Christian den Siette, af Guds Naade Konge til Danmark og Norge etc., giøre alle vitterligt, at Vi i Henseende til den paa visse Stæder i Vort Rige Dannemark sig yttrende Svaghed iblant Horn-Qvæget, Allernaadigst haver funden for got, at byde og befale, saasom Vi og hermed Allernaadigst befale og byde.

I.

At alle Qvæg- saavel som Heste-Markeder i Sædland- og Fyens-Stift indtil videre aldeeles skal ophøre.

II.

Befale Vi hermed Allernaadigst, at intet Horn-Qvæg ved Wordingborg eller Kallehaug-Færgen enten fra Laaland og Møen til Sædland, eller fra Sædland til Laaland og Møen, maa overføres.

III.

Saa maa og ingen Slagter understaac sig i Landet at opkiøbe noget Horn-Qvæg, eller saadant Qvæg andetsteds hendrive, med mindre de med vedkommende Øvrigheds eller Proprietairs Attest beviser, at det paa sunde Stæder er kiøbt.

IV.

Ikke heller maa nogen, i hvo det være kand, understaac sig at indføre fra Provincerne Fyen og Sædland til Vester-Broe uden for Vores Kongel. Residence-Stad Kiøbenhavn, noget Slags Horn-Qvæg, med mindre derved fra vedkommende Øvrighed eller Proprietair følger saadanne Attester, som troværdig og tydeligen kand vidne, at Qvæget fra sunde Stæder er kommen, og ville Vi Allernaadigst, at deslige Attester saa tilforladeligen skulde være indrettede, som Vedkommende under vedbørlig Straf, om anderledes skulde findes, agter at tilsvare; ligesom Vi og hermed vilde have alle og enhver alvorligen advaret og Allernaadigst anbefalet, at de nøye paa-agter, og derhen seer, at denne Vores Allernaadigste Anordning udi alt vedbørligen vorder efterlevet, samt om nogen skulde findes derimod at handle, eller noget Horn-Qvæg til forbermedte Stæder enten at medbringe, eller og, at ikke de behørig Sundheds-Attester vedfølger, at det saaledes medbragte Qvæg da straxen ihjelslaes og dybt i Jorden nedgraves.

V.

Og paa det at i mueligste Maade kand forekommes, at intet usundt eller mistænkeligt Kiød, under Navn af gode og sunde Vahre, til Vores Kongelige Residence-Stad Kiøbenhavn skal vorde indsnegen, saa vilde Vi hermed iligemaade

alvorligen have forbuden, at intet saltet eller røget Kiød maa indtil videre fra nogen Province i Danmark til fornævnte Vores Residens-Stad indføres, og i Fald nogen skulde betrædes, saadant forbuden Kiød at have medbragt, da skal samme Kiød straxen i Stranden udkastes. Hvorefter alle og enhver Vedkommende sig Allerunderdanigst have at rette. Thi byde og befale Vi hermed Vores Grever, Stiftsbefalingsmænd, Friherrer, Amtmænd, Lands-Dommere, Præsidentere, Borgemestere og Raad, Politie-Mesteren udi Vores Kongelige Residence-Stad Kiøbenhavn, Told-Inspecteurer, Byfogeder, Toldere og alle andre, som denne Vores Forordning under Vores General-Land-Oeconomie- og Commerce-Collegii Seigl tilskikket vorder, at de den til alles Efterretning strax lader læse og forkynde, samt derover, for saavidt enhver vedkommer, nøye og alvorligen holder.

Givet paa Vort Slot Christiansborg udi Vores Kongel. Residence-Stad Kiøbenhavn den 9de Julii 1745.

Under Vor Kongelige Haand og Signet.

Christian R.

Flere af disse Bestemmelser var gode og af virkelig Betydning. Især var naturligvis Forbudet mod Kreaturmarkederne i høj Grad formaalstjenligt, et Forbud man skulde tro, ikke var saa vanskeligt at haandhæve, og dog viste der sig flere Steder Vanskelighed dermed. Nogle Steder trak Bønderne ganske roligt til Markedet og maatte drives hjem igen. Byfogeden i Middelfart skriver den 7. November s. A., at der den 26. Oktober skulde have været Kvægmarked; men han tog selv ud til Markedspladsen uden for Byen, og da han saa nogle Bønder med Kvæg paa Landevejen, lod han Trommen røre for at forbyde Markedet og truede dem med, at Kvæget vilde blive skudt, hvorpaa de vendte om.

Iøvrigt lader det til, at det forskellige Steder har knebet med at faa Forbudet mod Afholdelse af Markeder overholdt, thi den 7. November 1747 sender Kancelliet en Skrivelse til Grev Rantzau og forhører sig, om der nogen Steder alligevel holdes Markeder. Stiftsbefalingsmanden sendte Rundskrivelser til sine forskellige Embedsmænd om dette Forhold, alle mente de at kunne sige sig fri, kun Odense Magistrat synes at ville gaa lidt uden om at svare helt bestemt; det er jo ikke saadan at forhindre Bønderne i at komme og sælge deres

Kvæg, men man vil meget bede Amtmanden, om Bøndernes Herskab maa faa Paalæg om at advare Bønderne mod at komme. Forbudet mod Afholdelse af Markeder ophævedes først den 1. Oktober 1753, da Landet var helt fri for Kvægpest.

Meget god var naturligvis ogsaa Bestemmelsen, at Slagterne kun maatte opkøbe Kvæg paa Steder, hvor Sygdommen ikke fandtes, og hvor der altsaa kunde skaffes Sundhedspas fra Øvrigheden. Iøvrigt synes det, som om denne Bestemmelse saavel som de øvrige Bestemmelser i § 4 og 5 tager mere Sigte paa at forsyne „Vor gode Residence-Stad“ med gode Fødemidler, end paa Sygdommens Bekæmpelse.

Den 29. Juli samme Aar kom der fra Regeringen nye supplerende Bestemmelser. Forordningen er meget omstændelig og paa 14 Paragraffer, hvorfor vi her kun skal gengive det vigtigste. Først og fremmest Anmeldelsespligt af Sygdommen, de, der forsømte Anmeldelse, skulde straffes paa Kroppen (hvad den gode Jeppe Skræder i Assens altsaa ikke blev). Løsgaaende Hunde skulde skydes. Sygt Kvæg skulde adskilles fra det sunde, men maatte dog ikke sættes paa Stald. De døde Dyr skulde graves 3 Alen under Jorden, og Talgen maatte ikke bruges, noget der dog blev tilladt ved en ny Bestemmelse den 9. November 1745. Huderne skulde strøes med Kalk og tørres i Luften og maatte ikke bortbringes før 6 Uger efter. Folk skulde holde sig hjemme, gjorde de ikke det, skulde Mænd straffes med 1 Maanedes Fæstningsarbejde og Kvinder i Spindehuset. Amtmændene skulde sørge for at ordne Kirkegangen saaledes, at Folk fra de smittede Steder kom til een Kirke og fra de sunde til en anden. Naar Folk skulde til Mølle, skulde de ogsaa henvises til særlige Steder. Disse Bestemmelser varede til 6 Uger efter, at Sygdommen var forbi. En ypperlig Bestemmelse var det, at Fæhusene skulde renses, alt Træværket med skarp Lud og Væggene kalkes. For Værtshuse gjaldt særlige Bestemmelser, Kvæg skulde holdes derfra, og der skulde jævnlige røges med Enebær, Malurt og Sevenbaum.

Som et Forsøg paa at beskytte det Ungkvæg, der havde overlevet Sygdommen, udstedtes den 19. Maj 1747 en Forordning, der „alvor-

ligen“ bød og befalede, at indtil videre maatte ingen Kalv under et Aar, det være sig levende eller slagtet, indføres i nogen Købstad. Bestemmelsen hævedes den 10. December 1749, i hvilket Tidsrum man altsaa har maattet savne Kalvestegen paa det gode danske Bord. Da den for Landet saa vigtige Kreatureksport jo var sat ud af Spil, udstedtes en Forordning, hvori det bestemtes, at da der nu blev tillagt langt flere Svin end tilforn, saa hævedes det bestaaende Forbud mod Udførsel af Svin.

Alle disse Bestemmelser kunde jo for fleres Vedkommende være meget gode, der var bare en Hage derved, nemlig Vanskeligheden ved at faa det hele overholdt. Sikkert er det gaaet med dem som med saa mange af Enevældens skrappe Bestemmelser, Bondebefolkningen manglede Forstaaelse af deres Betydning, og for Herremændenes Vedkommende savnede Embedsmændene ofte Autoritet til at haandhæve Bestemmelserne.

Desværre synes det som en af de Bestemmelser, der her paa Fyen er bleven bedst overholdt, er Musæus' ulykkelige Forslag i hans „Advertisement“ om, at alt Kvæget, sygt som sundt, burde sættes paa Græs, hvad der selvfølgelig har været et virksomt Middel til at sprede Smitten. Mod at „Ævret blev givet op“, burde der naturligvis have været udstedt Forbud; som det vil fremgaa af Kurven, blev det skæbnesvangert for Sygdommens Udbredelse at blande samtlige Dyr i Landsbyen sammen.

Den medikamentelle Behandling og andet Sygdommen vedrørende.

Med vort nuværende Kendskab til Kvægpestens Ætiologi (Aarsagsforhold) er det os klart, at den omfangsrige Behandling, man brugte, var „skønne, spildte Kræfter“; men da det fra et rent historisk Synspunkt kan have Interesse at se lidt paa, hvad der brugtes mod Sygdommen, skal her gives et lille Uddrag af det Utal af Midler, der anvendtes.

I Musæus' „Advertissement“ opremses en Række forebyggende Medikamenter: Angelica-Rod, Pimpinell-Rod, Urter af Skordium, Korbendigt, Salvia og Ruder, Volverlejbomster, Enebær og Krudt, alt skulde blandes sammen i et bestemt Forhold og tilsættes en vis Portion Hyldesirup. Som forebyggende Middel skulde man heraf give hvert Dyr 2 Lod udrørt i en halv Pægl Eddike een Gang om Ugen; boede man i Nærheden af et inficeret Sted, var det dog rigtigt at give det 2 à 3 Gange ugentligt.

Som helbredende Middel angav Musæus: „at bore Hul i Hornene og fylde Smør, Ingefær og andre Ting derudi, item at smøre Tjære eller Dæger-Olie om Kvægets Næse, saa og at to deres Hals og Rygben en Gang om Ugen med et Par Skeer fulde af Terpentin-Olie, det lader jeg passere, men alle andre Raad er meget hasarderlige.“ Naturligvis blev der baade aareladt og trukket Simer efter alle Kunstens Regler.

Til *Glorup* kom Kvægpesten i Oktober 1745. Efter Ordre af Geheimeraad v. Plessen lod Forvalter Klarskov alle Køerne aarelade og Dagen efter gaa gennem en Ild, der var tændt paa Marken; dette var jo forøvrigt et ældgammelt nordisk Sygdomsmiddel. Trods Blod og Ild døde der paa *Glorup* 167 Stk. Kvæg.

Fra *Dallund* indberettedes, at en Person, der ogsaa havde været paa *Nislevgaard*, havde givet Køerne noget ind, saa at Sygdommen var ligesom aftaget lidt, — „men om det vil have Fremgang, ved Gud bedst“.

Naturligvis maatte Følgen af en saa om sig gribende og ødelæggende Sygdom som Kvægpesten blive nærmest Armod for Landbefolkningen; maaske er det ikke for meget at sige, at der ligefrem herskede Nød efter Kvægpesten, ja, hist og her har vel Sulten banket paa Døren. I hvert Tilfælde fandt Regeringen det nødvendigt at søge at lette Landbruget for det Skattetryk, der hvilede saa tungt paa Bonden. Den 21. Februar 1748 udstedtes en kongelig Forordning, der fritog de Ejendomme, hvor Kvægpesten havde været inden den 1. Maj 1747, for Hartkorns Skatterne (Mølleskyld undtagen) for

April og Juli Kvartaler. Næste Aar udstedtes den 12. Maj en lignende Forordning, og i de følgende Aar maatte stadig gives Skattelettelser.

Før Kvægpesten laa Prisen for en Ko omkring 6—7 Rdl., efter Pesten steg Prisen til ca. 70 Rdl., men kun faa høstede Fordel deraf. Selv om andre Forhold i Landbruget i disse Aartier gik frem, var den danske Bonde dog inde i en Nedgangsperiode, og der er ingen Tvivl om, at Kvægpesten førte Bonden yderligere ned mod de Trældomskaar, som først Landboreformerne 40 Aar senere udfriede ham fra.

Hvorledes var saa Samtidens Syn paa alt dette? Ja, Aviser fandtes, paa en enkelt nær, ikke, og kom i alt Fald ikke ud til Menigmand paa Landet, og Befolkningens Syn paa Sygdommen er det da heller ikke let at danne sig nogen Mening om.

Flertallet betragtede sikkert Sygdommen som et Indgreb fra Gud, en Straf om man vil; stod der ikke i 2den Mosebog, 9. Kap.: „Se da skal Herrens Haand komme over Dit Kvæg, som er paa Marken, over Heste, over Asener, over Kameler, over Øksne og over smaat Kvæg, en saare svar Pest. — Og Herrens Haand skal gøre Skilsmisse imellem Israels Kvæg og imellem Ægypternes Kvæg, og der skal intet dø af det, Israels Børn have. — Og Herren gjorde den Gerning den næste Dag, og alt Ægypternes Kvæg døde, men der døde ikke et Stykke af Israels Børns Kvæg.“ — Ja, saa var der jo kun med barnlig Hengivenhed at bede Gud om Hjælp; de Foranstaltninger, Menneskenes Børn havde anvist, havde saa sandt kun givet et magert Resultat. Ogsaa paa dette Punkt sørgede Landsfaderen for sine Undersaatter, og den 14. Januar 1746 (og flere Gange senere) afholdtes i alle Landets Kirker en ekstraordinær Faste-, Bods- og Bededag, hvor Præsten efter Kongelig Majestæts Ordre ved Litaniet distinkte trede Gange skulde gentage Ordene: „Fra Pestilentze, Hunger og Dyr tid fri os, o Gud . . .“

I det store og hele maa man vistnok sige, at Befolkningen betragtede Pesten som en Straf fra Gud, og som et Varsel om, at dette skulde komme, omtales flere Steder en Komet, der havde vist sig

men det viste sig, at det frugtede; ganske vist kom Sygdommen til Taasinge og forskellige Steder til Fyen, ved Nytaarstid 1779 til Ulbølle og senere til Brahetrolleborg, en enkelt Gaard i Aarslev og et Par Gaarde i Skrillinge, men ved omgaaende Nedslagning og Afspærring lykkedes det at standse Sygdommen. Dyrene blev takserede, nedslaaede og erstattet af det offentlige, det er ligesom man nu mere forstod, at det gjaldt om at handle hurtigt, og at lange spekulative Betragtninger over Behandling var nytteløse. — De Afgørelser, Mynighederne havde truffet, blev saa godt som aldrig underkendt, uanset Stand og Rang, det kunde man ikke altid sige under den forrige Epidemi. De eneste, der fik den Lempelse, de søgte, var Marsvinsjægerlauget i Middelfart; den militære Kommandant Løjtnant Levetzau havde givet Ordre til at trække alle Baade paa Land, Kancelliet resolverede, at Marsvinsjægerne maatte bruge deres Baade i selve Sæsonen, naar de forpligtede sig til ikke at lande i Jylland.

Da der er gjort saa nøje Rede for Sygdommens Udbredelse under Epizootien*) 1745—47, skal vi ikke gaa i Detailler her, men blot konstatere, at det altsaa lykkedes at standse Sygdommens videre Fremtrængen; antagelig blev der her paa Fyen nedslaaet ca. 4 à 500 Køer. I de følgende Aar blev der i det øvrige Land slaaet ca. 2000 Stk. Kvæg ned om Aaret.

Det skal lige nævnes, at man under denne Epizooti paa Langeland anvendte Podning efter Abildgaards Anvisning. Denne Podning foretoges i Hovedsagen paa følgende Maade: man lagde et Snit i Koens Hale, og igennem Saaret trak man en Uldtraad eller lignende, der var vædet i Smitstof, som man tog fra Flaad fra syge Dyr. Der podedes ca. 700 Dyr, og af disse døde kun omkring 250, hvilket jo var et betydeligt Fremskridt, naar man var vant til en Dødelighedsprocent paa ca. 95.

Siden har Kvægpesten ikke vist sig her i Landet. I 1814 optraadte Sygdommen i Holsten, men Professor *Erik Viborg* fik forholdsvis let

*) Epizooti, den videnskabelige Betegnelse for Epidemi blandt Dyr.

Sygdommen standset ved Grænsen; til Viborgs Raadighed stod en større Afdeling Soldater under en Major *Wildenrath*, der var en meget bestemt Mand. Soldaterne stilledes i Kordon tværs over Slesvig, og *Wildenrath* lod ingen slippe igennem. Til Erik Viborgs Raadighed var nu faguddannede Dyr læger, der paa et tidligt Tidspunkt kunde stille Diagnosen paa de faa Tilfælde, der viste sig lige Nord for Afspærringen, saaledes at disse kunde slaas ned, inden de havde naaet at sprede Smitten yderligere.

— — —

Danske Dyr læger skulde endnu engang stifte Bekendtskab med Kvægpesten, men dog heldigvis uden for vort eget Lands Grænser. Da nemlig den nye polske Stat efter Verdenskrigen blev hjem søgt af bolshevikiske Hære, medførte disse Slagtekvæg, der spredte Smitten over det meste af Polen. Danmark sendte da ca. 15 Dyr læger til Hjælp, og Sygdommen standsedes i Løbet af nogen Tid.

Mund- og Klovsyge.

Heller ikke den af Nutiden saa frygtede Sygdom Mund- og Klovsygen gik det 18. Aarhundrede fri for. Sygdommen er ret gammel kendt herhjemme; med nogenlunde Sikkerhed ved vi, at den optraadte omkring 1660, men derefter hører man intet til Sygdommen, før den i 1789 viste sig i Holsten, hvilket foranledigede Kvæg sygekommissionen til den 16. Januar 1790 at udsende et Cirkulære til samtlige Amtmænd for at gøre dem opmærksom paa Sygdommens Optraeden. Amtmand Buchwald i Odense kendte ikke Sygdommen og vidste intet af den at sige; men han var saa praktisk at lade hele Cirkulæret indrykke i Iversens Avis. Virkningen udeblev ikke, thi allerede den 11. Februar kunde Amtmanden indberette til Kvæg sygekommissionen, at Sygdommen var udbredt over det meste af Fyen. De første Indberetninger til Amtet kom fra Grev Ahlefeldt paa Langeland, der meddelte, at der paa Langeland var angrebet ca. 1000 Dyr, men ingen var døde. Derefter kom der Indberetning fra Grevskabet Muckadell, hvor 124 Dyr var syge, saa Brahetrolleborg,

derefter fra Byfogeden i Kerteminde og saa fremdeles fra alle Egne af Fyen; noget Tal paa de angrebne Dyr gives kun sjældent, og altid meddeles det, at ingen Dyr var døde.

Regeringen gik da en anden Vej med Bekæmpelsen, end den havde gjort ved Kvægpesten, man traf ikke Politiforanstaltninger af nogen Art (lige undtagen Politimesteren i Assens, der paabød alle Slagtekøer synet inden Slagtningen og forbød Indførsel af Kød), man ansaa nemlig ikke Sygdommen for smitsom, men blot „grasserende“. Kvægsygekommissionen anviste da Behandling, man skulde skrabe Blegnen af Tungen med en Sølvske, eller i Mangel heraf med en Toskilling, derefter vaske Tungen med Vineddike, hvori der var opløst Salt, og endelig skulde Saaret paadrysses saa meget Pulver, som man kunde holde mellem trende Fingre; dette Pulver skulde tilberedes af 8 Lod Salmiak omrørt med en Spiseskefuld eller et halvt Lod Terpentintolie.

Man forlangte Indberetning om, hvorledes Behandlingen havde virket; og som man næsten kunde vente, var Resultatet ovenud tilfredsstillende, Dyrene var kommet sig paa nogle faa Dage. Man kunde jo paa dette Tidspunkt ikke kende noget til de nu saa frygtede Eftersygdomme, der jo sikkert heller ikke har spillet nogen nævneværdig Rolle hos Datidens Køer. Sygdommen optraadte om Vinteren, hvor Køerne den Gang kun gav meget lidt Mælk; Yverne var ikke tilnærmelsesvis saa følsomme som hos Nutidens højtydende Køer, og Klovlidelser har næppe spillet nogen Rolle hos de smaa halv-magre Køer.

Ejendommeligt synes det, som om at Sygdommen er forekommet ret hyppigt hos Hesten. Byfoged Lund, Middelfart, indberettede saaledes, at i Byen var angreben 42 Stk. Kvæg og 8 Heste; dette, at Sygdommen optræder noget forskelligt fra den ene Epidemi til den anden, er ikke noget ukendt i Nutiden, og endelig kan vel i nogen Grad det intimere Samliv i Datidens mere primitive Stalde have haft nogen Indflydelse paa dette Forhold.

I det store og hele maa man altsaa sige, at man den Gang ikke

tog Mund- og Klovsygen nær saa højtidelig som nu, men Sygdommens Betydning kan paa Grund af det forholdsvis lave Standpunkt, Kvægbruget stod paa, heller ikke sammenlignes med Nutidens Epizootier. Endelig maa man jo huske, at den samme Generation havde prøvet Kvægpesten, hvor det meste døde.

Noget lignende saa man egentlig paa Sygdommen i en stor Del af det 19. Aarhundrede, hvor der var adskillige Udbrud lige før Midten af Aarhundredet; i den første Lov om smitsomme Husdyrsygdomme i 1857 regnedes Sygdommen kun for hørende til de „mildere“ Sygdomme.

Det var egentlig først efter den store Epizooti i 1892, at det gik op for Folk, hvor alvorlig Sygdommen var, hvilket naturligvis hang sammen med den højere Udvikling af Kvægbruget. — Hermed er vi saa naaet op til Nutiden, og om den skal jeg indskrænke mig til at sige, at jeg vil tillade mig det optimistiske Syn at mene, at vi, takket være den i den sidste Tid anvendte Vaccine, synes at have Lov at vente, at ogsaa denne Sygdom, i hvert Tilfælde de store Udbrud af den, skulde høre Historien til.

*

*

*

Paa vedføjede Skemaer har Forfatteren søgt at give en Oversigt over Tabene ved Kvægpesten 1745—47 i de enkelte Egne af Fyen og et Billede af Sygdommens Fremadskriden. Som nævnt Side 363 er Tallene ikke fuldt nøjagtige, bl. a. fordi der bevislig er Fejl ved nogle af Embedsmændenes Indberetninger, Fejl, der ikke helt lader sig korrigere. Disse Fejl er dog ikke saa store, at de paa nogen Maade betyder noget for Bedømmelsen af Tabene ved Kvægpesten.

Skemaerne er, ligesom Kurven, ordnede kvartalsvis; ganske vist indkom Herredsfogedernes Indberetninger ugevis, men ogsaa her er der Uregelmæssigheder; da endvidere nogle af Godserne kun sendte 1 eller 2 Indberetninger fra Egne, hvor Sygdommen varede halve Aar, har jeg foretrukket denne Ordning. Dyrene er opført som døde i det Kvartal, hvor Indberetningen er indkommet. For nogle Godsets Vedkommende, især i Odense Amt, er der ikke Tvivl om, at en ret stor Del af de Dyr, der er opført som døde i Januar Kvartal 1746, allerede er døde i de sidste Maaneder af det foregaaende Aar; en nærmere Detaillering af dette Forhold lader sig dog ikke gøre.

Det vil endvidere bemærkes, at for nogle Landsognes Vedkommende er der slet intet Tab opført, det gælder f. Eks. Brahetrolleborg Sogn, hvor Sygdommen optraadte særdeles kraftigt, der er da i de Tilfælde ingen Indberetning indkommet fra Herredsfogeden, men fra Godset, hvor Tabene altsaa maa søges. Datidens Amtsinddeling varierede paa nogle Punkter fra Nutidens, den første er her benyttet.

Forkortelser: H: Hovedgaard, G: Bøndergods; hvor der ved en Herregaard hverken er anført H. eller G., har der i Indberetningen ingen Specifikation fundet Sted.

ODENSE AMT

Odense Herred	1745	1745	1745	1746	1746	1746	1746	1747	Ialt
	$\frac{1}{4}$ - $\frac{30}{6}$	$\frac{1}{7}$ - $\frac{30}{6}$	$\frac{1}{10}$ - $\frac{31}{12}$	$\frac{1}{1}$ - $\frac{31}{3}$	$\frac{1}{4}$ - $\frac{30}{6}$	$\frac{1}{7}$ - $\frac{30}{6}$	$\frac{1}{10}$ - $\frac{31}{12}$	$\frac{1}{1}$ - $\frac{31}{3}$	
Odense, Vor Frue Landsg.			272	96	2	11			381
— Sct. Hans Landsogn									
— Sct. Knuds Landsogn.....			111	74	27		12	6	230
Næsbyhoved-Broby Sogn.....			5	154	116	2	1	2	280
Paarup Sogn			18	112	126	73	1	12	342
Korup Sogn			13	63	45	31	14		166
Ubberud Sogn			16	118	53	63	18	19	287
Vissenbjerg Sogn			150	397	96	114	4	2	763
Tommerup Sogn			283	120		4			407
Brylle Sogn			245	152	1			16	414
Verninge Sogn			74	551	61		24		710
Bellinge Sogn			89	154					243
Brændekilde Sogn			15	97	15		7		134
Sanderum Sogn			193	400	28	46			667
Dalum Sogn			6	72		3		3	84
Stenløse Sogn									
Fangel Sogn				184	33		10		227
			1490	2744	603	347	91	60	5335

Aasum Herred

Nr. Søby Sogn			97	69					166
Nr. Lyndelse Sogn			143						143
Højby Sogn			20						20
Sdr. Næraa Sogn			99	15					114
Rolfsted Sogn			21	35					56
Rønninge Sogn	120		173	79					372
Davinde Sogn									
Allerup Sogn				22	19				41
Fraugde Sogn			236	72					308
Aasum Sogn			129	11	2				142
Seden Sogn									
Søbysøgaard H. og G.				564	84				648
Bramstrup H.				123					123
Bramstrup G.				191	228				419
Torpegaard H. og G.				140	156				296
Sanderumgaard H. og G....				311					311
Fravdegaard H. og G.				304	49				353
Hollufgaard H. og G.				316	270				586
Lindved					20				20
Ulriksholm G. (Aasum H.)				118	8				126
Rønningesøgaard H. og G.	21		68	26					115
	141	986	2396	836					4359

Bjerge Herred	1745	1745	1745	1746	1746	1746	1746	1747	Ialt
	1/1-30/6	1/7-30/6	1/10-31/12	1/1-31/3	1/1-30/6	1/7-30/6	1/10-31/12	1/1-31/3	
Agedrup Sogn				25					25
Kølstrup Sogn			90	17					107
Munkebo Sogn									
Drigstrup Sogn			78	18					96
Revnings Sogn			24	23					47
Rynkeby Sogn			454						454
Birkende Sogn			236	40					276
Marslev Sogn			98	7					105
Lundsgaard H. og G.		27	23	210	44				304
Skovsbo H. og G.				540					540
Østergaard H. og G.				95	325				420
Ulriksholm H. og G.				412	156				568
(Se endv. Aasum H.)									
Vejrupgaard H. og G.				500	30				530
Selleberg H. og G.				339	20				359
		27	1003	2226	575				3831

Skovby Herred

N. Sandager Sogn				100					100
Guldbjerg Sogn				4					4
Ejlby Sogn					20				20
Melby Sogn				4					4
Sørslev Sogn									
Søndersø Sogn			129	29					158
Vigerslev Sogn			45	155	11				211
Vævlinge Sogn			199	40	9	75	3	59	385
Haarslev Sogn			350	197	12				559
Skovby Sogn			65	89					154
Ore Sogn			34	43					77
Gyldensten H. og G.				287	223				510
Sandagergaard H. og G. ...				139	117				256
Dallund H. og G.				476	186				662
(i Skovby, Lunde og Skam H.)									
Langesø H. og G.				137	135				272
Margaard H. og G.				192	128				320
(i Lunde, Skovby og Skam H.)									
Harritslevgaard H. og G. ..				545	303				848
(i Skovby og Lunde H.)									
Oregaard H. og G.				115	171				286
Aagaard H. og G.				248	52				300
Elvedgaard H. og G.				226	64				290
		822	3026	1431	75	3	59	5416	

Skam Herred

Krogsbølle Sogn				13					13
N. Næraa Sogn				2					2
Bederslev Sogn			17	10					27
Uggerslev Sogn				14					14

	1745 1/4-30/6	1745 1/7-30/9	1745 1/10-31/12	1746 1/1-31/3	1746 1/4-30/6	1746 1/7-30/9	1746 1/10-31/12	1747 1/1-31/3	Ialt
N. Højrup Sogn									
Skamby Sogn			30	70	18				118
Grindløse Sogn									
Klinte Sogn				45					45
Jerstrup H. og G.				184	107				291
Uggerslevgaard H. og G.				225	209				434
Einsidelsborg H. og G.					315				315
Kjørup H. og G.				146	176				322
			47	709	825				1581

Lunde Herred

Lumby Sogn		9	245	117	46		2	419
Allesø Sogn		4	8	126	6			144
Lunde Sogn		32	62		9			103
Hjastrup Sogn		10	83					93
Østrup Sogn			79	25				104
Skeby Sogn		6	25	13				44
Otterup Sogn		4	18					22
Norup Sogn		2	27					29
Bøttigersholm (Hofmans- gave) H. og G.			68	89				157
Østrupgaard H. og G.				199				199
Nislevgaard H. og G. (i Lunde, Skam og Skovby H.)			330	245				575
Ørritslevgaard H. og G. ...			115	123				238
Pugholm			23					23
Odense Hosp.'s og a. Strøgods			52	26				78
		67	1135	963	61		2	2228

FORSKELLIGT STRØGODS I ODENSE OG RUGAARDS AMTER

Justitsraad v. Bergens Gods		41		41
Major v. Pflugs Gods		4		4
Krigsraad Hedegaards Gods		6		6
Frk. Urnes Hus		1		1
Nyborg Kirkegods		8	11	19
Madam Navers Gods		29		29
Nørskovs Gods		51	7	58
Professor Aabyes Bonde ...			13	13
Odense Gymnasie Gods ...		17		17
Vejlegaards Gods		7		7
Lammehave Gods		1	21	22
Brolykkes Gods		8	27	35
Rørbæks Gods		15	6	21
Hellerups Gods			28	28
		137	164	301

NYBORG (SVENDBORG) AMT

<i>Vinding Herred</i>	1745	1745	1745	1746	1746	1746	1746	1747	Ialt
	1/4-30/6	1/7-30/6	1/10-31/12	1/1-31/3	1/4-30/6	1/7-30/6	1/10-31/12	1/1-31/3	
Hjulby Sogn			13	34	33	14			94
Avnslev Sogn	695		40				2		737
Bovense Sogn	56		34	51	2		6		149
Fløstrup Sogn	356			16	34	6			412
Ullerslev Sogn	296		6						302
Skellerup Sogn			55	33					88
Ellinge Sogn			14	16	11				41
Kullerup Sogn	11		21	109					141
Refsvindinge Sogn				78	18	7			103
Vindinge Sogn				82	11				93
Frørup Sogn			175	9	21				205
Ørbæk Sogn			30	41	49				120
Ellested Sogn				65					65
Herrested Sogn	3		98	98					199
Hellerup Sogn			19	91		10	1		121
Søllinge Sogn			8	72	10	1	8		99
S. Højrup Sogn			154	73					227
Aarslev Sogn				67	21				88
Ørbækklunde	48		125						173
Ravnholt			52						52
Lykkesholm			85		79				164
Hellerup H. og G.			182	12					194
Raschenberg (Juelsberg)...			91	29		10			130
Hindemac			65						65
Rørbæk			74	46					120
Risinge				8		2			10
Juelskov G.			10						10
Holstenschus G.			140	274					414
Holckenhavn			158						158
Lykkesholms G.			103						103
	1465	1752	1304	289	50	17			4877
<i>Gudme Herred</i>									
Ringe Sogn									
Ryslinge Sogn	47		161						208
Gislev Sogn				133					133
Svinninge Sogn	10		315	68					393
Langaa Sogn			68						68
Øksendrup Sogn			94	55					149
Hesselager Sogn			203	248					451
Oure Sogn				33	35				68
Vejstrup Sogn					25				25
Gudme Sogn			4	94					98
Brudager Sogn			8	320					328
Gudbjerg Sogn	2		429	92					523
Mullerup	1		122	6					129
Vejstrupgaard H. og G. ...			70	49					119
Tidseholdt H. og G.			58	34					92

	1745 1/4-30/6	1745 1/7-30/9	1745 1/10-31/12	1746 1/1-31/3	1746 1/1-30/6	1746 1/7-30/9	1746 1/10-31/12	1747 1/1-31/3	Ialt
Boltingg. og Rynkebyg.									
H. og G.			715						715
Glorup				167					167
Anhof				40					40
Hesslagergaard				119					119
Rygaard			19						19
			60	2266	1458	60			3844

Sunds Herred

Kværndrup Sogn	171	22							193
Stenstrup Sogn	277	69	16						362
Lunde Sogn	229	88				1	9		327
Kirkeby Sogn	38	94	76		8				216
Ollerup Sogn	150	42							192
Tved Sogn									
Skaarup Sogn	81	161	206						448
Sct. Jørgens Sogn									
Sørup Sogn	7	1	31						39
Egense Sogn									
Ø. Skerninge Sogn									
Drejø Sogn									
Strynø Sogn									
Turø Sogn									
Løjtved H. og G.	169	4			9				182
Skjoldemose	144								144
Egeskov H.	219	47							266
Egeskov G.		83	77						160
Hvidkilde	12	19	97						128
Nielstrup	58	1							59
Klingstrup H. og G.			126		33				159
	1555	631	629	17	34	9			2875

Langeland og Taasinge

Stoense Sogn			19						19
Snøde Sogn									
Bøstrup Sogn				40					40
Tranekær Sogn									
Tullebølle Sogn			20		38				58
Simmerbølle Sogn				9					9
Skroblev Sogn				216					216
Longelse Sogn			4	62	21				87
Fuglsbølle Sogn			17	18					35
Lindelse Sogn							3		3
Humble Sogn									
Fodslette Sogn									
Tryggelev Sogn									
Magleby Sogn									
Svendstrup H.					17				17
Skovsbo H. og G.				157					157
Tranekær Slot				13					13

	1745 1/4-30/6	1745 1/7-30/6	1745 1/10-31/12	1746 1/1-31/3	1746 1/4-30/6	1746 1/7-30/6	1746 1/10-31/12	1747 1/1-31/3	Ialt
Faarevejle H. og G.				240	97				337
Møllegaard H.				16				2	18
Stensgaard H.				54		11			65
Nedergaard H. og G.				44				2	46
Lykkesholm G.				21				14	35
Søvertorp H.				6	23				29
Egelykke H. og G.					121				121
Biskopstorp H.					35				35
Thorseng Birk						118			118
				611	638	188		21	1458

Schelenborg Birk

Schelenborg				124					124
Brolykke				126			57		183
Hverringe				254					254
Grønlund (Brockdorff) ...				68					68
Mesinge Sogn				146	10		55		211
Dalby Sogn				53	3		26		82
Viby Sogn				40	35				75
Stubberup Sogn				104	75				179
Romsø (til Viby Sogn) ...				34					34
				949	123		138		1210

Salling Herred

Avernakø Sogn			3						3
Lyø Sogn									
Horne Sogn			119	271	65	30			485
Svanninge Sogn	108	311	148			21	3		591
Faaborg Landsogn									
Diernisse Sogn									
V. Aaby Sogn	179	47	15						241
Aastrup Sogn	79	74	1						154
Ulbølle Sogn	21	7	20						48
V. Skerninge Sogn		53	78						131
Hunstrup Sogn	238	29	5						272
Brahetrolleborg Sogn									
Krarup Sogn	257	186				5			448
Herringe Sogn		7	16						23
Espe Sogn		211	10						221
Vantinge Sogn		54	94			15			163
Hillerslev Sogn		151	257						408
Ø. Hæsinge Sogn		102	114	83					299
Sandholts Lyndelse Sogn...		4	50	17					71
V. Hæsinge Sogn		102	124			32			258
Haastrup Sogn		181	101					9	291
Jordløse Sogn		135	162						297
S. Broby Sogn		114	236	62	3		5		420
N. Broby Sogn		170	324		3		2		499
Vejle Sogn			114	6	6				126
Allested Sogn		29	175	21	4				229
Heden Sogn			37		20				57

	1745 1/4-80/6	1745 1/7-80/6	1745 1/10-81/12	1746 1/1-81/3	1746 1/4-80/6	1746 1/7-80/6	1746 1/10-81/12	1747 1/1-81/3	Ialt
Gestelev Sogn			37	63					100
Strandby (i Haarby Sogn, hørte til Salling H.)			48	53	33				134
Brahetrolleborg H.	215								215
Brahetrolleborg G.		744							744
Nakkebølle		230							230
Flintholm		51							51
Nordskov				10					10
Holstenshus		113							113
Rødkilde		54							54
Stensgaard, Østergaard, Fjellebro		43	286						329
Arreskov			18	12					30
Hvedholm H.		2	38	15					55
Hvedholm G.			37						37
Damsbo				100					100
Brobygaard			108	22					130
Sandholt			88	41					129
Ølstedgaard			48	5					53
Søbogaard			3						3
Lundegaard				68					68
Vejlegaard				76					76
Gelskov				134					134
	215	2172	2825	2873	287	139	10	9	8530

ASSENS—HINDSGAVL AMT

Vends Herred

Husby Sogn									
Ørslev Sogn									
Føns Sogn									
Balslev Sogn			25	15					40
Ejby Sogn			121						121
Gelsted Sogn			60	43	12	20			135
Rørup Sogn		67	43						110
Fjelsted Sogn			106		41				147
Harndrup Sogn				10					10
Brænderup Sogn			53	5					58
Asperup Sogn			89	32					121
Roerslev Sogn			108	96					204
Indslev Sogn			129	21					150
N. Aaby Sogn			54	98					152
Udby Sogn			11	56					67
Gamborg Sogn									
Kavslunde Sogn			68						68
Middelfart Landsogn									
Vejlby Sogn		6	27	21					54
Hindsgavl H.			399						399
Billeshave H. og G.			482	43					525
Holsegaard H. og G.			311	33					344
Kjærsgaard H. og G.			361	64			21		446

	1745 1/4-30/6	1745 1/7-30/9	1745 1/10-31/12	1746 1/1-31/3	1746 1/4-30/6	1746 1/7-30/9	1746 1/10-31/12	1747 1/1-31/3	Ialt
Erholm H.				129					129
Erholm G.			145	246	81			12	484
Billesbølle G.			505	213	111				829
	73	3097	1125	245	20			33	4593

Baag Herred

Kærum Sogn									
Sønderby Sogn									
Helnæs Sogn									
Dreslette Sogn									
Haarby Sogn (u. Strandby)				259	36	42			337
Flemløse Sogn				371		54			425
Køng Sogn		9	210						219
Søby Sogn					52				52
Turup Sogn				32	2				34
Søllested Sogn									
Vedtofte Sogn									
Ørsted Sogn								12	12
Orte Sogn			229	121	11				361
Skydebjerg Sogn		30	141	14			3	19	207
Kerte Sogn			11	73					84
Barløse Sogn			84						84
Gamtofte Sogn									
Holevad Sogn									
Sandager Sogn			88	160					248
Tanderup Sogn									
Baagø Sogn									
Billeskov H. og G.		197	65	41				17	320
Søholm H. og G.		47	174	38					259
Løgismose H.								215	215
Løgismose G.			221	24				129	374
Brahesholm H.			104						104
Brahesholm G.			143					42	185
Skovgaarde H.			93	10					103
Skovgaarde G.			52	164	18				234
Frederiksgave H. og G. ...				588					588
Brahesborg H.								338	338
Brahesborg G.								65	65
	283	2277	1323	125	3	837			4848

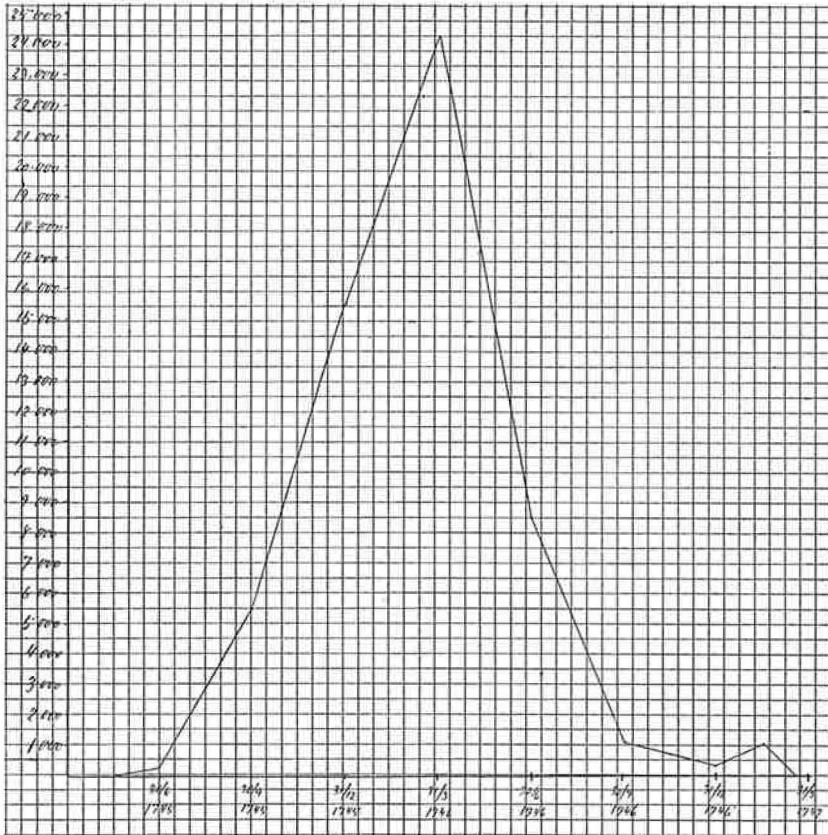
KØBSTÆDERNE

Odense	87	236	25	41					389
Nyborg		234	6						240
Kerteminde		49	45						94
Bogense	15	7							22
Middelfart	17	63	6						86
Assens			79	15					94
Faaborg	20	13	116						149
Svendborg									
Rudkøbing			111						111
	139	602	388	56					1185

GRAFISK FREMSTILLING AF TABENE VED KVÆGPESTEN PAA FYEN

1745—1747

Antal
døde Dyr

TOTAL

	1745 1/4-30/6	1745 1/7-30/9	1745 1/10-31/12	1746 1/1-31/3	1746 1/4-30/6	1746 1/7-30/9	1746 1/10-31/12	1747 1/1-31/3	Ialt
<i>Odense-Rugaards Amter</i>									
Odense Herred			1490	2744	603	347	91	60	5335
Aasum Herred	141	986		2396	836				4359
Bjerger Herred	27	1003		2226	575				3831
Skovby Herred		822		3026	1431	75	3	59	5416
Skam Herred		47		709	825				1581
Lunde Herred		67		1135	963	61		2	2228
Forskelligt Strøgods ...				137	164				301
		168	4415	12373	5397	483	94	121	23051
<i>Nyborg (Svendborg Amt)</i>									
Vinding Herred	1465	1752	1304	289	50	17			4877
Gudme Herred	60	2266	1458	60					3844
Sunds Herred	1555	631	629	17	34	9			2875
Langeland og Taasinge			611	638	188			21	1458
Schelenborg Birk			949	123			136		1210
Salling Herred	215	2172	2825	2873	287	139	10	9	8530
	215	5252	7474	7824	1414	411	174	30	22794
<i>Assens-Hindsgavl Amter</i>									
Vends Herred	73	3097	1125	245	20			33	4593
Baag Herred		283	2277	1323	125	3		837	4848
	73	3380	3402	1568	145	3		870	9441
<i>Købstæderne</i>									
			139	602	388	56			1185
Total...	215	5493	15408	24201	8767	1095	271	1021	56471

*

*

*

I Dansk veterinærhistorisk Samfunds Aarbog 1936 har Forfatteren skrevet en Afhandling om „Kvægpesten paa Fyn 1745-1747“, som ligger til Grund for Fremstillingen i nærværende Arbejde. Ved Udarbejdelsen er af Arkivalier hovedsagelig benyttet:

Rigsarkivet:

Rentekammerets Fynske Kontor, Indberetninger ang. det i Fyens Stift bortdøde Kvæg 1745-47.

Landsarkivet for Fyen:

Breve og Dokumenter vedr. Kvægsygen 1745-46 (Odense Amts Arkiv Pk. 517).

Odense Amts Forestillingsprotokol 1740-48.

Odense Amts Kopibog 1744-48.

Fyens Stifts Biskops Kopibog 1743-49.

De kongelige Betjentenes Breve og Rapporter ang. Kvægsygen 1778-81 (Odense Amts Arkiv Pk. 520).

Stiftamtmandens Koncepter ang. Kvægsygen 1778-81 (Odense Amt, Pk. 521).

Kvægsyge 1762-1765-1790 (Odense Amt, Pk. 518).